

מן הארכיון

התפטרות בן-גוריון מן הממשלה

(יומן בן-גוריון, 16 ביוני 1963, אב"ג)

מביא: זכי שלום

החלטתי סופית לפרוש מהממשלה ולהודיע זאת הבוקר לחברי הממשלה. כשהודעתי זאת ליצחק [נבון]¹ אמר שלא ייתכן שחברינו ישמעו זאת רק בממשלה. ביקשתי להזמין לחדרי חצי שעה לפחות לפני הישיבה. באו כולם (אלמוגי נמצא בחו"ל). הודעתי להם על החלטתי. אשכול ומשה דיין ואחרים טענו שהדבר לא ייתכן. אמרתי להם שזוהי אחריות כבדה, ואיני יכול לשאתה. טענו שהעניין אינו טוב ביותר.² אמרתי להם שה[טיעון בדבר ה]עניין הבלתי-מוצלח גרם לכמה וכמה דחיות, אבל

1. בתקופה שקדמה להודעת ההתפטרות יצחק נבון היה בחופשה ואת מקומו מילא אורי לוכראני. ראה מ' בר-זוהר, בן-גוריון, ג, תל-אביב 1978, עמ' 1555 [להלן: מ' בר-זוהר, בן-גוריון]. ראה גם: י' בן-פורת, '24 השעות שקדמו להתפטרות בן-גוריון', ידיעות אחרונות, 29 במאי 1964 [להלן: י' בן-פורת, '24 השעות']. בהערה המתייחסת למאמר זה כותב מיכאל בר-זוהר: 'מאושר על-ידי מקורבי בן-גוריון'. ראה מ' בר-זוהר, בן-גוריון, עמ' 1653, הערה 161.
2. ייתכן כי דבריהם מכוונים לתמונת המצב המדינית-בטחונית של אותה תקופה. במרכזה עמדו הסוגיות המרכזיות הבאות: א. באפריל-מאי 1963 עלתה אפשרות ממשית של התערצות שלטונו של המלך חוסיין בירדן על רקע מהומות קשות ותחרות מצד מצרים. בישראל נשקלה אפשרות של פלישה לירדן במקרה של נפילת המשטר ההאשמי בירדן; ב. במחצית אפריל 1963 הוכרו על הקמת הפרציה המשולשת בין מצרים, סוריה ועיראק. בסופו של דבר ההכרזה לא מומשה. אולם, היא נתנה ביטוי למגמות של אחדות בעולם הערבי, העוללות לאיים באורח חמור על בטחונה של מדינת ישראל; ג. בין ישראל וארצות-הברית פרץ משבר קשה על רקע תביעתו של הנשיא קנדי לפיקוח אמריקני רצוף על הכור הגרעיני בדימונה. לדיון מפורט בסוגיה זו ראה בכרך זה של עיונים בתקומת ישראל: ז' שלום, 'ממדיניות "פרופיל נמוך" ל"אסטרטגיית הכתישה" - ממשל קנדי והתייחסותו לפעילותה הגרעינית של ישראל, 1962-1963'. ראה גם: ש' אהרונוסון, הפוליטיקה והאיסטרטגיה של נשק גרעיני במזרח התיכון: ערפול, תיאוריה ומציאות, 1948-1993, א, ירושלים 1994, עמ' 287-351.

נוכחתי שאף פעם לא יהיה עתוי [טוב], ולא תהיה לי שעה יותר נוחה והבוקר גם קיבלתי התשובה של די-גול, לא כפי שרציתי, אבל כל עוד הוא ישאר בנשיאות - יבוא לעזרתנו אם יהיה צורך בכך. הוא מסביר כי הסכם פורמלי לא יישמר בסוד, ובהודעה הדבר יגביר המתחות במזה"ת, ואם כי לא נאמר בפירוש כי הוא מתחייב לבוא לעזרתנו - הרי דבר זה משתמע מדבריו, ובמידה שאני מכיר איש זה - אין הוא רומז על דבר מבלי שיתחס לכך ברצינות ובנאמנות.³

בישיבה הציג יגאל [אלון] השאלה שקראתי עליה ב[עיתון היומי] 'חרות' בבוקר - וברור שעתון זה לא חזה מראש השאלה על פי 'רוח הקודש'. הסכרתי למה מתאמנים עשרות אחדות של חיילים [ישראלים] בגרמניה - בנשק שישינו רק שם (נשק ג.מ.) ונשק ג.ט.).⁴

בסוף הישיבה הודעתי שמתוך צרכים אישיים אני מוכרח להתפטר, ושום בעיה ממלכתית או מאורע כל שהוא לא גרם לכך,⁵ ואני מצטער על שהתפטרתי לפי החוק גוררת אתה התפטרות הממשלה כולה. ביקשתי מהחברים שיקימו הקואליציה הזאת (גם לאחר התפטרותי מן הממשלה), ויעשו מאמץ להגיש [להציג] בראשית השבוע הבא ממשלה חדשה לכנסת. הבעתי תודתי לחברי הממשלה ולכל אלה שהיו חברי ממשלה משאר המפלגות מאז קום המדינה - על האמון ההדדי ושתוף הפעולה שהיו לברכה למדינה, והבעתי תקוותי שאֵלה יימשכו.

אחרי הישיבה דיבר אתי יגאל [אלון] שלפחות עלי להישאר שר בטחון (אני בטוח שאמר זאת בכנות) והביע תימהון על הפתאומיות.⁶ אמרתי לו שבאחת השיחות אמרתי זאת לישראל [גלילי] ויש בדעתי להמשיך בשיחות על איחוד.⁷

3. במכתב אל הנשיא דה-גול מ-8 במאי 1963 מתאר בן-גוריון בפירוט את הסכנות הבטחוניות החמורות למדינת ישראל, ומציע כי צרפת וישראל יחתמו ברית ביטחון ביניהן. ראה: מכתב בן-גוריון לנשיא דה-גול, 8 במאי 1963, תיק התכתבויות, אב"ג. בתשובתו לבן-גוריון מבהיר, למעשה, דה-גול את הסתייגותו מרעיון זה: מכתב הנשיא דה-גול אל דוד בן-גוריון, 11 ביוני 1963, גנון המדינה [להלן: ג"מ] חץ 3377/14.

4. ביריעה בעיתון חרות נכתב, בין השאר: 'מערב-גרמניה מסייעת לישראל באימון אנשי צבאה "בציוד חדיש", ואימון זה מתבצע במערב-גרמניה עצמה', חרות, 16 ביוני 1963, עמ' 1 (באדיבות מכון 'ובוטינסקי, תל-אביב). ראה גם: מ' בר-זוהר, בן-גוריון, עמ' 1554.

5. בהתייחסויותיו של בן-גוריון בולטת המגמה להדגיש את העובדה, כי התפטרותו נובעת ממניעים אישיים בלבד ולא מנימוקים ממלכתיים כלשהם. ראוי לציין, כי באחד ממכתביו, שנים אחדות לאחר התפטרותו, מציג בן-גוריון שני טעמים להתפטרותו: '1. אני סבור שאין איש צריך להיות בממשלה יותר מ-15 שנה. 2. ראיתי צורך לכתוב וזכרונותי'. מכתב בן-גוריון אל ש' שחריה, תיק התכתבויות, 17 בפברואר 1970, אב"ג.

6. למרות שכונתו העקרונית של בן-גוריון להתפטר הייתה ידועה, הרי החלטתו 'ה'קונקרטי' באה בהפתעה מוחלטת לרבים. אומר בהקשר זה מזכ"ל מפא"י, ראובן ברקת: 'גם אם ידענו את אשר עלול היה לבוא, הרי כאשר נודע לנו כיום ראשון [ה-16 ביוני 1963] באורח פתאומי, על ההודעה ... הוכינו תדהמה וכאב. המוני העם והמפלגה נודעו, נסערו ונחרדו', תיק פרוטוקולים, 18 ביוני 1963, אב"ג.

7. מכתב של בן-גוריון לזיאמה ארן עולה, כי ראה בגלילי גורם המסתייג משיתוף הפעולה

לפני גמר הישיבה ביקשתי מחברי הממשלה שיתנו לי חופש עד שתוקם ממשלה חדשה, כי אין בדעתי להמשיך בעבודה בממשלה. הם הגידו שיתנו לי חופש כמה שארצה, ובלבד שאדחה את ההתפטרות.⁸ הודעתי שאחרי הארוחה אצל הנשיא (להיום הוזמנו כל חברי הממשלה ונשיהם לארוחת צהרים אצל הנשיא בצריף), ולכן החופש אקבל רק לאחר ההתפטרות.⁹

הישיבה נגמרה בהקדם, ובנדור¹⁰ הביא לי חבילה של מכתבים לראשי הממשלות לחתימה. מסרתי בישיבה תוכן תשובתו של די־גול.

בארוחה כבר ידע [זלמן] שזר [נשיא המדינה] על החלטתי, אבל הגשתי לו מכתבי רק בגמר הארוחה, כי הפצתי לאכול אצלו הפעם כחבר הממשלה.¹¹ לאחר הארוחה יעצתי לו להזמין מיד הסיעות ולהטיל על אשכול הקמת ממשלה חדשה. גם קדיש לזו [יושב ראש הכנסת] ורעייתו נכחו בארוחה, והגשתי לו התפטרותי מהכנסת.¹²

עם תנועת החרות ותומך באיחוד תנועות הפועלים. במכתב אל זיאמה ארן כותב בן־גוריון: 'אני מצטער שלא ראיתי את [ישראל] גלילי בשבועות האחרונים, כי אני חושש שהוא מהמהססים הראשיים, ואין לו הכוח המוסרי להכריע', מכתב בן־גוריון לזיאמה ארן, 6 במארס 1963, תיק התכתבויות, אב"ג.

8. על פי העיתונאי ישעיהו בן־גוריון דחה הצעה זו. ראה: "בן־פורת, 24 השעות".

9. ב־19 ביוני שיגר הנשיא זלמן שזר מכתב אל לוי אשכול, ובו מסר לו כי החליט להטיל עליו את תפקיד הרכבת הממשלה. ראה מכתב זלמן שזר, 19 ביוני 1963, ג"מ 6252/2. באורח פורמלי המשיך בן־גוריון למלא את תפקידו כראש ממשלת מעבר עד שהוקמה ממשלת אשכול וקיבלה את אמון הכנסת, ב־26 ביוני 1963.

10. שמואל בנדור, איש משרד החוץ.

11. זו הייתה ארוחת הצהריים הראשונה של הנשיא שזר - אשר נבחר זה לא מכבר לנשיא בעקבות פטירתו של הנשיא יצחק בן־צבי - עם הממשלה. מכתב ההתפטרות שהגיש לו בן־גוריון כתום הארוחה גרם לו 'פצע וצלקת שלא נגלדה'. ראה: מ' בריזוהר, בן־גוריון, עמ' 1556.

12. מלכתחילה הודיע בן־גוריון על התפטרותו הן מן הממשלה והן מן הכנסת, ראה תיק התכתבויות, 16 ביוני 1963. יום לאחר מכן שיגר בן־גוריון מכתב אל יושב ראש הכנסת, ובו הודיע לו כי הוא חוזר בו מהודעת ההתפטרות מן הכנסת. ראה מכתב בן־גוריון אל יושב ראש הכנסת, 17 ביוני 1963, אב"ג. מדברי מוכיח המפלגה, ראובן ברקת, בישיבה של מרכז מפא"י, עולה כי בן־גוריון חזר בו מהתפטרותו מן הכנסת בעקבות תביעות של חברים במפלגה, ישיבת מרכז מפא"י, 18 ביוני 1963, תיק פרוטוקולים, אב"ג. שנים לאחר מכן קובע בן־גוריון, כי עם התפטרותו מן הממשלה לא ראיתי צורך להישאר בכנסת, אבל חברי המפלגה ... עשו עלי לחץ גורא שעלי להישאר בכנסת, ומילאתי את רצונם, מכתב בן־גוריון אל ש' שחריה, תיק התכתבויות, 17 בפברואר 1970, אב"ג. בין כך ובין כך, עובדה זו אינה יכולה שלא להעלות הרהור, שמא למרות הכרוותיו הנחרצות כי התפטרותו, הפעם, היא סופית, ביקש בן־גוריון, בכל זאת, להותיר לעצמו אופציה כלשהי של חזרה להנהגה.

בעצם קיבלתי החלטה זו [להתפטר מן הממשלה] לפני כשנתיים וחצי¹³ כשהעיס הצבוע¹⁴ הצליח לגייס כל המפלגות נגדנו, אך חששתי אז מהריסת המפלגה אם אתפטר בזמן ההוא, והתפטרתי אז¹⁵ למען הביא לידי התפטרות הממשלה על הפרת יסודות הצדק בועדת השבעה¹⁶ שליכדה סביבה כל המפלגות האחרות, גם בקואליציה וגם באופוזיציה. חוסר ראיית הנולד, גם של אשכול וגם של גולדה, הביאו לערעור אושיות התנועה ולהקמת קואליציה של סחיטה - כי כל אחד משני המיעוטים (אחה"ע [אחדות העבודה] ומפד"ל) יכול לערער הממשלה, בניגוד לדעתי להכניס לממשלה 'מועדון הארבעה' (אחה"ע, מפד"ל, מפ"ם וליברלים) שמספרם יחד היה כמספר נבחרת המפלגה, אבל צרוף זה היה מונע סחיטות, כי הקואליציה היתה מונה 92 חברים, ושום מפלגה מהמועדון לא היתה יכולה לערער הממשלה, והיינו מובטחים שבשאלות משקיות וחברתיות לא תתקבל שום החלטה בניגוד לצרכי הפועלים, ובמדיניות חוץ ובטחון לא תתקבל שום החלטה 'שמאלנית'. הליברלים החלו להידרדר בגלל הישארותם באופוזיציה, ואם כי הרוב היה נגד איחוד עם 'חירות' - התקרבו יותר ויותר ל'חירות' וגם מפ"ם סיעה ל'חירות',¹⁷ וה'מנהיג' [מנחם בגין] הרגיש שכוחו

13. בן-גוריון אכן הודיע מספר פעמים קודם להתפטרותו הסופית על כוונתו להתפטר. אולם, באותם מקרים נמצאה, בסופו של דבר, נוסחה אשר אפשרה את המשך כהונתו כראש הממשלה ושר הביטחון. להערכת מזכירו האישי של בן-גוריון בתקופה הנדונה, יצחק נבון, ביום השישי, ה'14 ביוני 1963, לא הייתה לבן-גוריון כוונה להתפטר. מצב רוחו היה טוב, והוא התעניין בסדר היום העומד לפניו לקראת יום א', ה'16 ביוני 1963. שיחה עם יצחק נבון, ירושלים, 19 ביולי 1995. ב'14 ביוני 1963 שיגר בן-גוריון מכתבים אל יגאל ידין וזאב שרף, ובהם הודיע להם כי מינה אותם כוועדת חקירה לצורך בדיקת מבנה שירותי הביטחון של מדינת ישראל. ראה: מכתב בן-גוריון ליגאל ידין וזאב שרף, 14 ביוני 1963, ג"מ, חץ 3413/19.
14. הכוונה לפנחס לבון. ביומנו מ'27 בפברואר 1963 כותב בן-גוריון: 'לבון הוא עיט צבוע ואיש תככים, שאין שום דבר קדוש לו', יומן בן-גוריון, 27 בפברואר 1963, אב"ג. במכתב אל זיאמה ארן מדבר בן-גוריון על 'עיט צבוע שיפריע [לאיחוד תנועות הפועלים]', מכתב בן-גוריון לזיאמה ארן, 6 במארס 1963, תיק התכתבויות, אב"ג.
15. המדובר בהתפטרות בן-גוריון מן הממשלה ב'31 בינואר 1961.
16. ועדת שרים שהוקמה על בסיס החלטת הממשלה מ'30 באוקטובר 1960. כיושב ראש הוועדה נבחר שר המשפטים, פנחס רוזן. שאר חבריה היו השרים לוי אשכול, יצחק בן-אהרון, ישראל ברזילי, בנימין מינץ, בכור שטרית, משה חיים שפירא. בכתב המינוי שלה נקבע, כי היא 'תעניין בכל החומר הנוגע בפרשה [פרשת לבון] ותגיש מסקנותיה לממשלה'. ראה: ש' סבת, קל"פ: על מה נפל דוד בן-גוריון, [ללא מקום הוצאה] 1992, עמ' 363. בין השאר קבעה הוועדה, כי 'לבון לא נתן את ההוראה ... וכי מעשה 'עסק הביש' בוצע שלא בדיעתו', שם, עמ' 419.
17. במכתב אל זיאמה ארן מ'6 במארס 1963 נותן בן-גוריון ביטוי לחרדותיו, כי דווקא מפלגות השמאל, ובראשן מפ"ם, ובמידה פחותה יותר אחדות-העבודה, משתפות פעולה עם תנועת 'חירות' (קרוב לוודאי בנוגע למדיניות הממשלה כלפי גרמניה). בין השאר כותב בן-גוריון: 'אין לי ספק, שבאחדות-העבודה יש לא מעטים הרואים את סכנת השתלטות 'חרות' בסיוע של מפ"ם [הרגשה במקור] [בכך אין לי ספק] ... הם כקומוניסטים

הולך וגדל וחוצפתו גדלה, ובאלימות החל להשתלט על הכנסת, כפי שהוכח בוויכוח על מדיניות חוץ,¹⁸ והשערוריה שעוררו (בלי רגימת אבנים על-ידי אספסוף מבחוץ הפעם)¹⁹ רכזה סביבם את מפ"ם והליברלים. וגם בשאלת מדענים גרמנים (כשעדיין ישבתי בסבריה) נתקבלה לא החלטה פשוטה שמקבלים לשימת-לב הודעות שרת החוץ – אלא החלטה ש'חירות' נתנה לה הסכמתה, ורק עוור (וכאלה רבים בתוכנו, בתוך אחה"ע ועוד יותר במפ"ם) אינו רואה ראשית השתלטות 'המנהיג' [מנחם בגין], וכאופן טבעי גדלה חוצפתו והדפיס מחדש נאום שלו מלפני ארבע שנים שהוכתר באותיות [קידוש] לכנה: 'את הנורא במעשים עשית, דמי נקיים שפכת'.²⁰

ומני החפשי לאחר הצהרים הקדשתי לעריכת שני הפרקים של אהרונני על ימי בית ראשון. לפנות ערב הודיעו לי שיצחק [רבין] ומאיר [עמית]²¹ באו לראותי. התחיל

- מעוניינים בהחלשת הוולת (כלומר מפא"י), ולשם כך יתאחדו גם עם השד, והפלירט עם בגין אינו מקרה ואינו תחבולה רגעית. זוהי שיטה שנקט[ו] בה הקומוניסטים] בכל הארצות ולא רק סטלין בברית עם היטלר [הסכם ריבנטרופ-מולוטוב], מכתב בן-גוריון לזיאמה ארן, 6 במארס 1963, תיק התכתבויות, אב"ג.
18. הכוונה היא לדיון שנערך בכנסת ב-20 במארס 1963. על רקע סערה קשה שעוררה פרשת המדענים הגרמנים במצרים החליטה הממשלה לקיים דיון בנושא במליאת הכנסת. בן-גוריון היה אותה שעה בתופשה, ואת ההודעה המדינית בשם הממשלה מסרה שרת החוץ, גולדה מאיר. היא הוקיעה את פעילותם של המדענים הגרמנים במלים קשות. דברי הכנסת, כרך 36, ישיבה ר"ד, 20 במארס 1963, עמ' 1569. את הנאום התקיף ביותר נשא מנהיג תרות, מנחם בגין. הוא האשים ישירות את בן-גוריון בהתעלמות מפעילותם של המדענים הגרמנים במצרים, שם, עמ' 1570.
19. בן-גוריון מאזכר כאן את פעולות המחאה הקשות של אנשי 'חרות' במהלך הדיון בכנסת ב-9 בינואר 1952. במהלך פעולות המחאה נורקו אבנים, שניפצו תלונות בבניין הכנסת.
20. בתקופה שקדמה להתפטרותו התבטא בן-גוריון בחריפות חסרת תקדים נגד תנועת החרות ומנחם בגין, אישית. במכתב אל חיים גורי כותב בן-גוריון: 'בגין הוא יליד התקופה המסורפת שבין שתי מלחמות העולם, והוא טיפוס היטלריסטי מובהק: גועני, מוכן להשמיד כל הערבים למען שלמות הארץ, מקדש כל האמצעים למען המטרה הקדושה – שלטון אבסולוטי, ואני רואה בו סכנה חמורה למצב הפנימי והחיצוני של ישראל', מכתב בן-גוריון, 15 במאי 1963, תיק התכתבויות, אב"ג. במכתב אחר מדבר בן-גוריון על 'אנשים תמימים, [ה]נוהגים לרמות עצמם, ולא לראות הסכנות הפנימיות הנשקפות לנו מתנועה פשיסטית [הכוונה לתנועת החרות], הדוגלת במעשי אלימות ודיקטטורה [בעוד ש] רוממות הדמוקרטיה בגרונם', מכתב בן-גוריון אל נח דגני, 27 במאי 1963, תיק התכתבויות, אב"ג. במכתב אחר כותב בן-גוריון: 'מעולם לא היה לי ספק, ש"חרות" היא מפלגה פשיסטית ומסוכנת (אם כי ייתכן שיש חברים במפלגה זו שאינם פשיסטים) ... הכל שיש תמימים רבים בתוכנו (איני מדבר על המיתממים), שאינם רואים הסכנה של בריונים פשיסטים אלה', מכתב בן-גוריון אל בן-אלול, 23 בנובמבר 1963, תיק התכתבויות, אב"ג. במכתב אחר מדבר בן-גוריון שוב על 'הגטייה הפשיסטית של הגרעין המרכזי של קבוצה זו [תנועת החרות]', מכתב בן-גוריון אל שמואל סמבורסקי, 17 במארס 1963, תיק התכתבויות, אב"ג.
21. יצחק רבין שימש באותה תקופה סגן הרמטכ"ל וראש אג"ם. מאיר עמית שימש באותה תקופה ראש אמ"ן וראש המוסד.

יצחק: נדהם ממה ששמע, וראה חובה לעצמו להודיע על התפטרותי לאלופי הפיקוד בצפון, בדרום ובמרכז ובחיל הים. אין הצבא מתערב במדיניות, ואינו מהווה גורם ואסור לו ללחוץ, אבל כולם נדהמו. יוחאי [בן-גוריון, מפקד חיל הים] אמר לו שזה אסון. כולם שמעו על ההתפטרות בחרדה ובהשתוממות. הוא רואה בכך אסון. שלוש השנים הבאות יהיו אולי הקריטיות ביותר²² – תיתכן אחדות עמי ערב, ונעמוד בפני מלחמה מסכנת קיומנו, והוא חושש שבלעדי יהיה קשה מאוד לצבא. יאבדו כל אמון.

מאיר [עמית] הוסיף: שהוא אולי יותר מאחרים מבין לרותי. הוא רואה מה שנתבשל, אבל הוא חושש מאוד שהעתי אינו מתאים.²³

יצחק [רבין] חזר ושאל מה קרה ואיך יתכן להשאיר הצבא. כל שאר החברים כמותו אינם רואים איך אפשר בלעדי – אי-אפשר. כל האלופים אמרו שלא יתכן הדבר. דבריו נגעו עמוק ללבי, ובקושי החנקתי רגשותי ודמעותי.

סיפרתי להם על שתי הפגישות שהיו לי בשבוע שעבר: במדרשה הצבאית, כשאחד הקצינים שאל מה לעשות נגד העובדות שכל הטובים אינם נשארים בצבא הקבע, ורק אלה שאינם יכולים ללמוד או לקבל משרה יותר טובה בשארים, באופן שבצבא הקבע יהיו רק הגרוועים. ואותו דבר שמעתי כעבור יומיים מקבוצת מנהלי בת-ספר תיכונים ביחס למורים: רק הגרוועים הולכים להוראה ורמת החינוך תרד פלאים. הסברתי למורים, כי בלי שנוי הרוח בעם כולו לא ייטב המצב, ולשנוי הרוח בעם מסוגלת להביא רק אחדות הכותות החלוציים – אחדות שלוש המפלגות [מפא"י, אחדות-העבודה ומפ"ם] שיסתערו על הדור הצעיר ועל האינטליגנציה.

יצחק [רבין] אמר: אבל מה יהיה עכשיו על הצבא, ומה גרם לצעד שלי. אמרתי לו שאין דבר יותר יקר לי מהצבא,²⁴ לא מפני שאני מיליטריסט²⁵ – יצחק [רבין] העיר מיד: גם אנו לא מיליטריסטים – אלא מפני שזהו הגוף החלוצי ביותר בעם, ולא רק מעוז הבטחון; אם כי זה [צה"ל] העיקר – אבל איני יכול, מסיבות שאינן נוגעות לצבא, להמשיך.

לפני בואם שלפן לי ד"ר [רב] יוסף: (הוא טען ש)אם נגזר עלי להתפטר – אשאר [לפחות] במשרד הבטחון, מבלי להיות חבר בכנסת או בממשלה. אמרתי לו שלא אוכל לשוחח על ענין זה בטלפון.

22. בהמשך פיסקה זו נמחקה שורה בידי הצנזור. על פי ספרו של מיכאל בריזוהר כללה פיסקה זו (בין השאר?) ביטויים של חששות של רבין באשר ליכולתו של צה"ל להרתיע את צבאות ערב. ראה: מ' בריזוהר, בן-גוריון, עמ' 1556.

23. מאיר עמית מתייחס לפעילותם של גורמים כמפא"י, וגם במפלגות אחרות, כשיתוף פעולה עם הממנה לשעבר על שירותי הביטחון, איסר הראל, לערער את מעמדו של בן-גוריון בממשלה ובציבור. שיחה עם מאיר עמית, 18 ביולי 1995.

24. עם התפטרותו שיגר בן-גוריון מכתב פרידה נרגש לחיילים וחיילות בצבא ההגנה לישראל, ובו העלה על גס, במלים נרגשות, את האופי המיוחד של צה"ל ומפקדיו. מכתב בן-גוריון אל חיילי צה"ל, 25 ביוני 1963, ג"מ, חץ ג/159/6252.

25. בן-גוריון הרבה להביע את סלידתו ממיליטריזם. לדיון בסוגיה זו ראה: ז' שלום, דוד בן-גוריון, מדינת ישראל והעולם הערבי 1949–1956, קריית שדה-בוקר 1995, עמ' 235–

236.

סלפן גם [ראובן] ברקת וביקש לכנס הלשכה [לשכת מפא"י] הערב - אמרת שבענין שאני מבין למה הוא רומז [המטרה אשר לשמה הוא מבקש לכנס את הלשכה. הכוונה, ככל הנראה, לנסיגות לשדל את בן-גוריון לחזור בו מהתפטרותו] אין תועלת בכנוס הלשכה.²⁶

חוששני שגם הליברלים יתנו יד עכשיו ליחירות' להתעלם מהסכנה המצרית, וינסו להעמיד את גרמניה כשונא העיקרי של ישראל. אין זה מן הנמנע שגם אחת-ע [אחדות-העבודה] תיתן יד - ובוודאי מפ"ם ומק"י - להסטה מסוכנת זו, ואיני בטוח אפילו שגם גולדה [מאיר]²⁷ לא תיגרר אחרי תמרון זה.²⁸

26. בישיבת מרכז המפלגה, אשר התכנסה יומיים לאחר ההתפטרות, נותן ראובן ברקת ביטוי להערכה, כי אכן התפטרות בן-גוריון היא סופית ולא יועילו נסיגות שכנוע. ישיבת מרכז מפא"י, 18 ביוני 1963, תיק פרוטוקולים, אב"ג.

27. בתקופה שקדמה להתפטרות נתגלעו מחלוקות קשות בין בן-גוריון וגולדה מאיר. ברקע המחלוקות עמדה בעיקר שאלת היחסים בין ישראל וגרמניה בכלל, והטיפול בסוגיית המדענים הגרמנים במצרים כפרט. כמו כן השמיעה גולדה טענות על כך שסגן שר הביטחון, שמעון פרס, הוא זה שמנווט את המדיניות כלפי גרמניה, תוך עקיפת משרד החוץ. על פי עדויות שונות נתקיימה פגישה בין בן-גוריון וגולדה במוצאי שבת ה-15 ביוני 1963 - יום לפני התפטרות בן-גוריון. השיחה בין השניים התמקדה בשאלת מערכת היחסים עם גרמניה. באורח קונקרטי, גולדה תבעה כי בן-גוריון ינתה את הצנזור הראשי לפסול פרסום הידיעה (שציננה לעיל) על אימוני חיילים ישראלים בגרמניה. בן-גוריון סירב להיענות לפנייה זו. בהמשך השיחה רמזה שרת החוץ, כי היא עשויה להסיק מסקנות אישיות מעבודתו של בן-גוריון. ריאיון אישי עם גדעון רפאל, ירושלים, 11 ביוני 1995. סיפור הפרשה מופיע גם בספרו של מ' ברזוהר, בן-גוריון, עמ' 1554-1556. כמו כן ראה: י' בן-פורת, '24 השעות', עוד קודם לכן הופיעו פרסומים בתקשורת על חילוקי דעות בין בן-גוריון וגולדה מאיר. אולם בן-גוריון טרחה להכחישם. ראה: פגישת ראש הממשלה עם עורכי העיתונים, 31 במארס 1963, תיק פרוטוקולים, אב"ג. במכתב אל מערכת הארץ כותב בן-גוריון: 'לתמהוני אני קורא היום ב"הארץ" הדים למעשיות הבדויות המצויות כמעט בכל יום בעתוני ערב על שיחותי עם שרת החוץ בדבר פרישתה. אני לא שמעתי אף פעם משרת החוץ, שהיא עומדת לפרוש; לא שמעתי מפיה אף פעם "איוס" [המרכאות במקור] כזה, ולא היתה לי אתה אף פעם, ופחות מכל בימים אלה, כל שיחה על פרישתה', מכתב בן-גוריון למערכת הארץ, 16 במאי 1963, תיק התכתבויות, אב"ג.

28. המשך פיסקה זו נמחק בידי הצנזור. על פי ספרו של מיכאל ברזוהר כתוב בשורות אלה (בין השאר): 'ייתכן שבמרכז [הפעילות] יתייצב "הממונה" [איטר הראל], וימלא עכשיו תפקידו של העיס הצבוע [לבון] מלפני שנתיים. ואין דבר שיקרב השלטון הפשיסטי בישראל כסיוף דעת זה'. ראה: מ' ברזוהר, בן-גוריון, עמ' 1558.